

Vjerska kriza Ernesta Renana.

Uzrastao u sjeni svetišta i mirisu tamjana, odgojen u svijetlu kršćanskih ideala, Ernest Renan ostavlja u 23. godini života bogosloviju i Crkvu, da postane jedan od najperfidnijih protivnika kršćanstva. Svi njegovi prekrasni darovi, živahan um, lako shvaćanje, elegancija stila, koji upravo općarava Francuze, a nada sve umijeće s kojim pogada unaprijed misli i želje svojih čitalaca te anticipirane svrsta u krasnoj formi; usto nevjerovatna vještina, da u praksi primijeni princip hegelijanizma. Sve to mu steče ne baš dični naslov: »Voltaire XIX. vijeka«. I dok bezvjerski svijet bučno slavi ljetos stogodišnjicu auktora »Života Isusova«, vjernik se i nehotice sjeća one Augustinove: *Laudantur ubi non sunt, cruciantur ubi sunt.*

Mi ćemo da u kratko prikažemo pogibeljnu bolest, koja je Renana dovela do tako žalosnog svršetka. U naše u moralnom i intelektualnom pogledu nesređeno doba ova je bolest vrlo poučna. Jer ako je vjera »vrata u radnaravni život«, ona krepost, bez koje »nije moguće omiljeti Bogu«, sasma je naravno, da će se borba između dobra i zla u čovjeku koncentrirati osobito oko ove točke. Danomice lako prisustvujemo slučajevima, gdje je razlog otpadu od vjere požuda, a intelektualni razlozi nisu no koprena, kojom stari Adam prekriva pohlepu za zabranjenom jabukom. Ernest Renan pruža nam drugu sliku, — on je tipični primjer borbe (možda u našem danina ne baš tako rijetke), gdje se Lucifer, oholi razum, opire svakoj isuni, koja nije samorasla te stavlja granice potpunoj slobodi mišljenja.

Renan je sam podao zamamljivu sliku te borbe pod naslovom »*Souvenirs d'enfance et de jeunesse*«, ja ću ih uvijek citirati s (S), pa ćemo ga koliko bude moguće, slijediti. To je njegova apologija, pisana pod konac života, 40 godina iza apostazije. Sam priznaje, da je to mješavina realnosti i poezije, da je mnogo napisao, e se čitalac nasmije i da bi često na rubu trebalo dometnuti »*cum grano salis*« (S. III. IV.). Bez sumnje »*Souvenirs*« jako mirišu po samohvali, a čitajući odgovor saučenika i intimnog prijatelja njegove mladosti abbé-a Cognat-a (u *Correspondant*-u od 1882. i 1883.), čovjek se jedva može oteći dojmu, da u *Souvenirs* ima puno proračunanih laži. Njegovo dušegno stanje iz onog doba vjerno popunjuju listovi, što ih je u ono doba pisao sestri Henrietti i prijateljima. (*Lettres intimes.*)

I. PRVA MLADOST.

Rodio se Renan 28. veljače 1823. u Treguiru u Bretanji. Bio je to grad posve crkovenjački, bez trgovine, bez industrije, ogroman samostan, karno nije prodirala nikakva buka izvana, gdje nazivahu taštinom ono, za čim estali ljudi hlepe, gdje je kao jedino realno vrijedilo ono, što lajci zovu kimerom« (S. 7.). Okolica grada odicala je isto tako religioznim i idealnim karakterom. Čitava atmosfera puna sanja, barem tako puna mitologije kao Benares ili Jagatnata. Stara katedrala, remek-djelo površnosti, ljudi pokušaj realizirati u granitu jedan nemogući ideal bilo je mjesto, gdje bi mali Ernest sproveo po čitave sate maštajući i sanjareći u društvu mrtvih vitezova i plemenitih gospoda. (S. 7.—8.) To neće biti bez upliva na njegov kasniji rad. »Ova čudna okolina«, veli on, »obdarila me onom sposobnošću za povjesničke nauke, što je možda imam. Postalo mi je nekom vrsti navike, da vidim pod zemljom i da razabirem glasove, što ih druge uši ne čuju. Biti kritike i jest: znati shvatiti stanja vrlo različna od onih, u kojima mi živim.« (S. 87.) Bretonac, sin rase sentimentalne, pune tihe, melankolične čežnje za neodređenim idealom, čežnje, koja nalazi svoj najživlji i spontani izražaj u religiji, on je baštinio sav kapital misli i osjećaja, što mu predi kroz 13 stoljeća namriješe. »Ja osjećam, da mislim za njih i da oni žive u

meni«. (S. 90) Oca je izgubio vrlo rano. Majka mu bijaše daljnim porijetkom iz Gaskonje. Po njoj je Ernest baštinió uz bretonsku tugaljivost i lakoživost gaskonjsku, onu dvostruku narav, koju kasnije tako često spominje »skup protuslovlja, sjećajući na *hircocerva* skolastike, koji je imao dvije naravi. Jedna polovica mene bijaše vazda zaokupljena time, da uništava drugu« (S. 73.). Od majke mu i ona pogibeljna sklonost, da riješi mnoge poteškoće jednostavnim smiješkom. Važnu ulogu igra u Renanovu životu 12 godina starija sestra Henrietta. Uz bretonsku čuvstvenost i ćutljivost nosi ona u svom značaju nešto muževno, ozbiljno i energično. Nenadana smrt očeva natovari joj na leđa glavnu brigu za materijalno stanje obitelji i duševni razvoj mladeg si brata. U 24. godini zaputi se sama bez zaštite i savjeta u Pariz i postane kasnije odgojiteljicom djece grofa Zamojskoga. Putujući po svijetu s tom plemićkom obitelji ova ponosna i naobražena djevojka, ogorčena usto borbom za život, izgubi vjeru svog djetinjstva. U duševnoj borbi Renanovoj ona će oprezno, ali dosljedno voditi brata do potpunog racionalizma.

2. U SJEMENIŠTU.

G. 1832. stupi Renan u dječjačko sjemenište u Treguieru. Tu započeo svoje latinske škole pod upravom vrsnih i u svakom pogledu neprijekornih svećenika. »Oni su nastojali u prvom redu da odgoje poštene ljude . . . Samo in odgoj i metoda bijaše još uvijek ona ista kao »prije dvjesto godina u najsrožim redovničkim zadrugama« (S. 130—132.). U školi je Renan izvršno napredovao i često odnio palmu prvenstva. Sve je to budilo već sada u njegovoj sanjarskoj duši velike ideale i planove. »Za vrijeme službe Božje«, veli on, zapao bih u pravi san, moje oko bludilo je po svodovima kapelice, tamo sam čitao nešto, ne znam ni sam što, mišljah na slavu velikih ljudi, o kojima govore knjige«. Već onda mu je ideal pisati knjige. (S. 146).

U to je vrijeme pod upravom abbéa Dupanloupa upravljao uglednim zavodom »Saint Nicolas du Chardomet« u Parizu. Dupanloup je htio, da taj kćlogij postane pravim rasadnikom Crkve i Francuske, te je zato tražio svuda vrsnih i nadobudnih mladića. Na molbu svoje sestre i preporuku poglavara dobije i Renan besplatno mjesto u zavodu. 7. septembra 1838. dođe on u Pariz te »ugleda stvari sebi tako nove, kao da ga je tko iznenada bacio iz Tahitia ili Timbuktua u Francusku. Da, budistički lama ili islamski fakir prenešen u tren oka iz Azije sred bulvara ne bi se više iznenadio«, tako se ovaj svijet razlikovao od onog u Bretanji. (S. 171—2.) Mi razumijemo čudenje, što ga je proizvela u mladom provincijalcu ova promjena; razumijemo, da se mladiću, koji ne razlikuje bitno od nebitna, i ista religija pričinjała drugom. (S. 172).

No u pismima iz one dobe nema traga toj silnoj promjeni. Ernest žali za svojom milom majkom, dragim prijateljima i tihom Bretanjom, ali će se i brzo aklimatizirati. Veliku mu tugu uzrokuje i to, što u školi nije više prvi. Istom u veljači može da piše ponosno i oduševljeno majci: »Napokon treba Vam reći: bio sam prvi«. (Lettres du Séminaire p. 39.). I među prvima će se održati sve do retorike.

U retorici mu u početku ne cvatu ruže. U veljači 1841. piše prijatelju Liartu: »Skoro bih Ti čestitao, što nisi učio retorike. Ništa dosadnije, pedantičnije, monotonije, apsurdnije, odurnije. Čini mi se, da nisam stvoren za govornika, i često sumnjam o istinitosti one: »fiunt oratores« (ibd.). Dobro mnijenje i naklonost profesora, osobita pažnja Dupanloupá opet ga pridigne i doskora je i tu među prvima. Možda na svoju nesreću. »Glava mi bijaše puna Huga i Lamartinea. Razumjeh, što je slava, koju sam tako neodređeno tražio u svodovima kapelice u Treguieru . . . nešto sasma nova mi se otkrilo. Riječi: talenat, sjaj, čast dobile su za me značenje. Bio sam izgubljen za čedni ideal, o kojem su mi moji stari učitelji govorili. Bijaš zanešen na more, gdje su sve oluje i struje vremena nalazile svoj odraz. Pisalo se, da će ove oluje i struje zanijeti moju barčicu na obale, gdje ću pristati na užas svojih negdašnjih prijatelja«. (S. 185).

Kod svojih drugova Renan nije bio baš omljubljen. Vanjštinom nimalo privlačiv, plašljiv i neodlučan do nesprenosti, šutljiv i uvijek zamišljen. Pod pobožnim i nevinim velom čednosti moglo je već sada oštro oko otkriti tajnu oholost i tvrdoglavost. »Medu nama je bio na glasu zbog svoje literarne heterodoksije, afektirano pokazujući svoj prezir klasičnih pravila i svoj ukus za romanticizam . . .« Da bi ga doveo na pravi put, profesor se služio metodom: castigat ridendo mores. Bez uspjeha. Renan je očevidno već onda smatrao, da pripada drugoj rasi negoli njegovi saučenici: et si omnes, ego non. Njegovo samoljublje bilo je duboko povrijeđeno, on se odbije za neko vrijeme od literature i prihvatiti se povijesti, gdje brzo zadobije prvenstvo*).

Njegova vjera međutim nije bitno stradala, još nema u njegovoj duši crva sumnje, on još uvijek vjeruje čvrsto i nepokolebivo srcem jednog Bretonca. Tragedija njegova života započet će u filozofiji u Issyu, kamo je prešao iz retorike, a svršit će se u bogosloviji u Saint-Sulpiceu (1841.—1845.). Njegov vanjski život u sve ovo vrijeme teče mirno i monotono. Renan to i voli. On osjeća pravu strast za nauke pa uči i pod odmorom, da nastavi u krevetu. I njegov nutarnji život kao da se nije promijenio. Očituje se u žarkoj i čuvstvenoj pobožnosti, u čednom i savjesnom obdržavanju vanjske discipline. Ali u istinu je njegova duša olujno more, na kojem će brzo da se utrne zauvijek svijetlo vjere Renanove.

Renan opisuje zavod u St. Sulpiceu tako: »Tu sam se ćutio u svom elementu . . . odmah sam zagrizao s vanrednom požudom u tu gorku koru (skolastiku). Sad ću napokon da proučim do dna, da analiziram u zadnjim detaljima onu kršćansku vjeru, koja mi se više nego ikada pričinjala centrum svake istine« (S. 222). Sloboda, što vlada u svemu, vanredno mu se sviđa i on se do mile volje predaje samoći i strasti za naukom. To će biti pogubno, jer tako preote u njemu mah nečuvena samosvijest i oholost. »Kad me moji saučenici prvi put čuše dokazivati latinski, bili su iznenađeni. Upoznali su onda, da sam ja druge rase nego oni i da nastavljam svoj put, kad se oni već zaustaviše« (S. 187). A na svoj će pisaci stol urezati riječi: Benedictus, qui dedit mihi intellectum, Domine.

Kao što većina duhova, kad stupi u hram filozofije, tako je i Renan u početku začuden, izgubljen. Toľiko problema i zagonetki u stvarima, o kojima nikad nije sumnjao, to ga zbunjuje i on bi najradije prigrio opći skepticizam. Klasiци mu skolastičke filozofije ne prijaju, njegova obična lektira je Pascal, Malebranche, Euler, Locke, Leibnitz, Descartes, Reid i t. d. »Međutim, veli, moderne filozofije nismo baš poznavali; dopirala je do nas tek po »solvuntur objecta«, što ih stari poštenjaćine školastici iznose u svoj njihovoj snazi i slabo riješavaju« (S. 248. 9.). Osobito se zagrijao za njemačku filozofiju: »Počeli smo poznavati njemačku filozofiju; što sam od nje uhvatilo, upravo me općaralo. G. Manier (profesor) upozori me, da se ova filozofija odviše brzo mijenja i da treba čekati, dok se potpuno razvije, da se uzmogne o njoj konačno suditi« (S. 246.). 3. svibnja 1842. piše prijatelju Liartu, neka se moli, da mu Bog sačuva zvanje, a osobito vjeru. Filozofija mu se čini upravo pogubna; ne samo da diže u njegovom duhu mnogo poteškoća, nego ga muči i pozitivnim sumnjama. Ja silno naginjem na skepticizam, ili radije na kantizam, jer me se osobito Kantov sistem dojmljuje. (Renan: Fragments intimes et romanesques s. 199.). Međutim ga još tješć Biblija i Pascal: »Sigurno se Bog poslužio ovim čovjekom, da mi sačuva vjeru, bez njez bi je bio izgubio već prije pola godine« lb. s. 197.). Sestri je iskreniji. 15. septembra 1842. piše joj: »Ja vrlo volim tvoje njemačke misloce, premda su nešto skeptički i panteistički. Ako podeš jednom u Königsberg, ne zaboravi hodočastiti na grob Kantov. U istom pismu priznaje, da je filozofija uskoľebala njegovo vjersko uvjerenje i da počeo sumnjati

*) To pripovijeda o Renanu njegov saučenik intimni prijatelj iz onog doba Cognat Coir 1882. 10. jun. (792, 99.). Na njegove ćlanke R. nije nikad reagirao.

o svom zvanju. (*Lettres intimes*. 96. sq.). Tu odsijeva već potpuno onaj mentalitet, koji je opisao kasnije u *Souvenirs*. »Neodoljiva čežnja za filozofijom nije me učinila slijepim s obzirom na sigurnost rezultata. Ja sam brzo izgubio svako pouzdanje u apstraktnu metafiziku, koja bi htjela da bude znanost izvan ostalih znanosti i sama da riješi najviše probleme čovječanstva. Pozitivna znanost ostala je za me jedino vreo istine. . . Matematika i fizička indukcija bile su uvijek temeljni uglovi moga duha. . . Prirodopis i fiziologija uputila me u zakone života. Osjetih nedostatnost spiritualizma; dokazi Kartezijevi o eksistenciji duše odijeljene od tijela činili mi se vazda vrlo slabi, otada bijah idealist, a ne spiritualist u običnom smislu riječi. Jedan vječni fieri, metamorfoza bez kraja, to mi se činiaše zakon svijeta. Narav mi se pričinjała cjelinom, gdje nema mjesta pojedinačnom stvaranju i gdje se dosljedno sve transformira« (S. 250 ss.).

3. OTKRICE.

A kako je uz ovaj mentalitet Renan još mogao da ostane kršćaninom? »Jer sam bio još mlad, bez kritičkog duha. Primjer tolikih velikih duhova, koji su prodrli tako duboko u prirodu, a ipak ostali kršćani, to me zadržavalo«. (S. 252.). Podalje veli (ne baš u suglasju sa svojim pismima): »Ne mogu reći, da se je moja vjera realno smanjila. Moju vjeru nije uništila niti skolastika niti filozofija, nego historička kritika. Povijest filozofije i vrst skepse, kojom sam bio zaražen, više me zadržavala u kršćanstvu nego li od neg udaljivala. Ja sam dopuštao objavu u nekom širem smislu kao Leibnitz, Malebranche. Sigurno moja filozofija postajanja bila je čista heterodoksija, no ja nisam izvadao posljedica«. (S. 258.).

Abbé Cognat podaje nam frapantnu sliku Renana iz ovog doba: »Skeptik umom, mistik srcem. Njegova pobožnost postala je ozbiljnija i revnija, ali bez sudjelovanja i priznanja njegova razuma. Otuda ova čudna pojava: u kapelici i kod religioznih vježbi: seminarist, zadubljen naoko u molitvu, nasladujući se čuvstvom jednostavne i instinktivne pobožnosti; u razredu i kod nauka učenik u vječnoj kontradikciji s onim, što se naučavalo, tražeći istinu u objekciji, zabludu u tezi, zauzimajući se u svakom pitanju za skepticizam proti dogmatizmu«. (*Corr.*: 1882. jul.). Vidi se isti Renan, koji će kasnije u svom govoru Pasteuru izjaviti: »Što se mene tiče, kad tko ni-ječe ove fundamentalne dogme, ja naginjem da u njih vjerujem; kad ih tko tvrdi drukčije nego li u lijepim versima, mene obuzme neka neodoljiva samnja. Ja se borim u tom odveć velike sigurnosti«. (Cognat, ib.).

Renan je doduše imao svog duhovnog vodu. No s jedne strane Renan je sam sebi sakrivao teške rane svoje duše, ipak priznaje, da su odnošaji između poglavara i gojenaca vrlo široki i da si mogao biti u zavodu i tri godine, a da nisi nijednom s njima ozbiljno općio, a s druge strane naziva sestru Henriettu jedinim konfidentom svojih misli.

Netko drugi nego duhovni voda proniknuo je njegovu dušu. On će kao strijela udariti u njegovu savjest i nemilosrdno rastrgati poviće, kojima je Renan jednoga dana s neobičnom ustrajnošću i žarom objicirao, pozove ga njegov profesor Gottofrey navečer k sebi. Pošto mu je ponešto uzrujan progovorio, Gottofrey će mu uzbuđeno: »Vi niste kršćanin«. Cijelu noć zvučile su ove možda prenaglene riječi preneraženom mladiću u ušima. Ipak ga i ovaj put umiri i obodri njegov ispovjednik. Kasnije je napisao Renan: »Samo g. Gottofrey je vidlo jasno. On je imao potpuno pravo, ja to sad uviđam«. (S. 261.).

U ovakom duševnom raspoloženju započet će dakle Renan svoju bogoslovlju. Ali bitka je već unaprijed izgubljena. Mentalitet njegov sasma je oprečan svakoj teologiji. Samo odlučna zapovijed volje: natrag, mogla ga je spasiti. Ali baš to je, što mu fali, a mjesto toga je njegova odlučna, racionalizmom zadojena sestra »ognjeni stup, što je stupao pred njim«. (S. 321.).

Kako smo i očekivali, teologija će mu se pričiniti vrlo trošnom. »To je zgrada, kojoj su kameni spojeni željeznim priječkama, ali baza je vanred-

no slaba. Baza je naime traktat *o pravoj vjeri*, a taj je posve trošan. Jer, ne samo što se ne može dokazati, d je kršćanska vjera većim pravom nego ikoga druga božanska i objavljena, *nego se ne može dokazati*, da se u polju realnosti pristupačne našim opažanjima ikada zbio kakav svrhunaravni događaj, kkovo čudo. Neumorna izreka g. Littréa: *Kolikogod istraživali, nikad se nije dogodilo čudo tamo, gdje bi ga mogli opažati i konstatovati*. Ova izreka, velim, je stijena, što je nitko ne će pokrenuti . . . » (S. 282.). U ovoj velikoj borbi, što se zametnula između moga razuma i vjere, ja sam brižno izbjegavao svako apstraktno filozofsko umovanje . . . Moji su razlozi bili svi filološke i kritičke naravi; a nikako metafizičke, političke, moralne. Ovaj zadnji red ideja pričinjao mi se odviše apstraktnim te se dade najrazličitije tumačiti. Ali pitanje: ima li protuslovlja između IV. evanđelja i sinoptika jest pitanje sasma konkretno. Ja vidim te kontradikcije tako jasno, da bih stavio zato na kocku svoj život, dosljedno svoje vječno spasenje ne oklijevajući ni časa«. (S. 297 ss.). Studij hebrejskog jezika otkrio mu je novih neopravdanih poteškoća gledom na autentičnost i nepogriješivost mnogih starozavjetnih knjiga. (S. 293). Napokon veliku konfuziju rađa u njegovoj glavi i jednostrano shvaćeni razvoj dogmi: »Crkva katolička nalaze držati, da su njezine dogme bile uvijek takve, kako ih ona naučava . . . To je posve neprihvatljivo. Kršćanska dogma je nastala polako, malo pomalo kao što sve stvari, nekom vrsti nutarnje vegetacije«. (S. 283)*).

Dvije godine će mladi bogoslov još kolebati, tražiti nekakav kompromis između svog razuma i ortodoksije, idealni izlaz, gdje bi »mogao ostati filozof, a ne prestao biti kršćanin«. (S. 292). Ali katolicizam ne poznaje druge alternative do sve ili ništa. Renan će birati zadnje.

U praznicima 1845. g. njegove će sumnje srasti u jednu čvrstu stijenju, on će prestati pohadati sakramente, Henriette će iz tudine forsirati odluku, i početkom nove školske godine, 6. okt. 1845., Renan će definitivno ostaviti bogosloviju i Crkvu.

Njegov put se odsad ruši strmom nizbrdicom. Već od prvih mjeseci 1846. g. njegovom se duhu nameće samo jedna po njemu apsolutna i neoboriva istina, o kojoj ne će nikad posumnjati: na svemir ne upliviše *znatno* nikakva slobodna vojla viša od čovječje. (S. 337). Njegovo okretno pero učinit će ga brzo popularnim. S pravom veli Brunetiére (S. 53.): Valja priznati, da možda nikad nije čovjek postao tako brzo i tako općenito popularan i kod nikog nije to imalo tako kobnih posljedica. Tad se pokaza drugi Renan, bolje rekavši pravi Renan, a nestade poniznog i čednog bogoslovca; oholost, nevjerovatna upravo oholost, koju je on vrlo dobro znao sakriti pod plaštem dobroćudnosti. Prosti od veza, što si ih je dosad namećao, on će se sasma predati diletantizmu i površnosti; on će se držati duhovitim predbacujući Isusu »što nije imao dara smijati se svom vlastitom djelu«, što je bitno svojstvo »odličnog čovjeka«; on će odurno žaliti »što sv. Pavao, razni Židov, nije nastradao na moru, umro kao skeptik, ostavljen od svojih, u potpunom očaju«, on će kušati, da rehabilitira Nerona (Brunetiére: *Cinq lettres sur E. Renan* s. 53), On će se hvastati, da je »jedini od svojih savremenika shvatio Krista i sv. Franju Asiskoga«. On će si utvarati, da Isusu iskazuje veliku čast, ako se njemu kao čovjeku pokloni, što ne bi učinio nikom drugom. A pod plaštem čiste znanosti i nepristrane kritike, miješajući vješto hvalu sa sarkazmom, ironiju s paradoksom, on će sve svoje površno povjesničko znanje upotrijebiti na to, da omalovaži, ponizi kršćanstvo u njegovim počecima, u njegovom utemeljitelju i prvim mu učenicima.

Renan je bio obdaren živahnim, bistrim i komprehenzivnim umom. Nažalost ne nalazimo kod njeg jake volje, zato niti stalnosti, koncentracije i preciznosti u umovanju. On brzo shvati tezu, ali nema stalnosti i ustrajnosti, da istinu nakon mučnog rada presadi u osobno osvjedočenje, da je asimilira. Renan ne poznaje one radosti, koja obuzme čovjeka, kad nakon

*) Usp. *Život*: 1922—3 br. 4. st. 233.

intenzivnog napora iza oblaka poteškoća istina sine u novom i preobraženom svijetlu. Zato poteškoća čuva svu destruktivnu snagu te uz živu mašinu i jako čuvstvo drži njegovo biće u vječnom, nestalnom kolebanju. To će ostati značajka Renanova kroz čitav mu život. Tako n. pr. 23. svibnja 1850. piše iz Venecije prijatelju Berthelotu: »Ja nikad ne mogu misliti na specijalne nauke, a da na koncu četvrt sata ne zapanem u neku mučnu i neugodnu i nimalo filozofsku uzrujanost«. (Guilloux, L'esprit de Renan ss. 139.). I nastavlja, kako jednostavno opet uranja u mirno more iluzije. Pravo veli o njem Guilloux: »Renan je pristupačan svim pitanjima, značajka je njegova duha univerzalna znatizelja, ali vara se, tko od njeg traži odricanje i točnost stručnjaka« (ib. 291.).

Univerzalnost i lakoća shvaćanja vodi ga do pretjeranog samopouzdanja, prave intelektualne oholosti te ga čini nepristupačnim za svaki savjet i napatuk. Površnost i nestalnost njegova ulijeva mu tajnu antipatiju protiv svake izvjesne spoznaje i stavlja ga u nesvjesnu opoziciju proti apsolutnoj istini, pogotovo najapsolutnijoj, katoličkoj. Još 17. veljače 1843. pišući sestri o svom zvanju veli, da kao svećenik istina ne bi bio neovisan u mišljenju, ali tko bi mu priječio da bude u svojoj unutarnjosti jedini gospodar? »Covjeku preostaje uvijek jedno utočište: povući se u se i uživajući sama sebe osvetiti se za svu vanjsku ovisnost«. U pismu svom prijatelju pisat će kasnije: »Dragi, što više vidim, to se više i bojim . . . No česa se najviše bojim, to je autoritet Crkve, obveze, što ih primaš za razum i misao« (Fragments p. 247. ss.). Tako sve jače i jače preote u njemu mali želja za potpunom umnom slobodom, koja ne trpi nad sobom nikakve stalne istine, koja poput noćnog leptira leti za svijetlom, bez ikakvog obzira na prije stečene sigurne rezultate. On će izbjegavati polemiku s profesorima, ne će raspravljati o stvarima, za koje nije siguran: »Jer drugi bi mogli imati pravo, stjerati me u škrupac, a ja se osjećam dosta slab, te ne bih imao snage da popustim; no to je žalosna uloga braniti glupost, da se ne moraš priznati pobijedenim«. (Ib. 280). Tako će on odsad da čuva svoje ideje za se i da ih miluje u samoći svog srca, tajno uzdišući za Herderom »penseur-roi«, koji slobodno plivi po carstvu misli i sudi sve, a da njemu nitko ne sudi.

Uz ovu silnu želju za potpunom umnom neovisnošću Renan bi valjda već u filozofiji bio zbacio jaram kršćanske dogme, no u njem se bori srce s razumom, a volja je nemoćna da odluči. Tako piše prijatelju: »Kamo sreće da sam se rodio kao protestant u Njemačkoj! . . . Tamo bijaše meni mjesto. Herder je dakako bio biskup i isto samo kršćanin; ali u katolicizmu moraš biti ortodoksan. To je željezni obruč, on ne sluša razuma. Oprosti mi, prijatelju, želju, što je netom izrekoh, i što ni ne učinih onim dijelom u meni, koji još vjeruje, a da ne zna zašto. Da budeš ortodoksan, dužan si vjerovati, da sam u ovom stanju svojom krivnjom; to je gorko. Ipak ja sam sasna pripravan vjerovati, da ima u tom mnogo moje krivnje. Tko pozna svoje srce, reći će uvijek: *Da, da!* čim mu se rekne: *To je tvoja krivnja*. Ništa mi nije lakše dopustiti u mom stanju, nego to . . .

Ja ipak junački nastavljam napredak svoje misli. Ništa me ne će zaustaviti u tom poslu . . .« (S. 383. ss.).

I možda Renan nikad ne bi bio došao do konačne odluke, da nije bilo energičnih pisama i intervencije Henriette.

4. KRIVI IZGOVORI. PRAVI UZROCI NJEGOVE APOSTAZIJE.

Istaknuvši da tako reknemo nesvjesne elemente, koji sudjeluju u krizi, promotrimo još logički put, što ga je Renan prevalio, dok je došao do potpune negacije svega. Renan baca krivnju na hebrejski jezik i eksegezu. S ostalim kat. auctorima racionalista Séailles odlučno veli: »Fakat je, da je (Renan) 1843. g. prema koncu svog boravka u Issy-u, tada, kad nije znao ni hebrejski ni njemački, kad nije čitao ni Gesenija ni Ewald, da je već onda našao u samom svom razumu jednog užasnog protivnika vjere«. (Séailles: Ernest Renan s. 17).

Renan je morao prije da počme dvojititi o fundamentalnim istinama zdravog razuma, morao je da si prekonstruira jednu panteističku filozofiju, i tek pošto je sa sebi vlastitim duševnim svojstvima, duboko zaražen skepsom i neoseći u svom razumu nazor totalno oprečan kršćanstvu, pošto je ovako raspoložen počeo da uči teologiju, mogao je doći do rezultata, do kojeg je došao.

»Quidquid recipitur ad modum recipientis recipitur«. To je općenit princip, koji vrijedi jednako za spekulativnu teologiju, eksegezu i apologetiku, makar se ona ograničila i na samu povijest, jer »nastojao tko ne znam kako brižno, da dođe do golih povjesnih fakata, on ih ne može razumjeti, ako ih ne stavi u snošaj sa svojim vlastitim umom. A njegov um nije prazan: to je duh već ispunjen subjektivnim kategorijama i sadržajem sebi vlastitim, prema tome raspoložen da gleda stvari pod stalnim kutom. On mora dakle nužno da čita ovu umnu vlastitost u svim faktima, koji su mu podvrgnuti, mora ih svesti na svoje zakone, mora ih prisvojiti, okrenuti ih, da tako rekne, i opet preokrenuti, dok ih ne uzmogne promatrati u svijetlu svojih običajnih misli«*). Mi nužno gledamo realnost kroz prizmu istina, koje hic et nunc posjedujemo. I ako smo odlučili skup istina, koje sačinjavaju u ovaj čas naš svjetovni nazor, pošto poto održati, kako je naš razum sintetička moć, mora nužno da kao nerealno zabaci sve, što ne ulazi u naš sistem. A u filozofski sistem Renanov ne ulazi nikako svrhunaravno, slobodna intervencija osobnog Boga u naravi. On ljubi kršćanstvo, on ljubi Krista, ali onakvog, kako si ga on zamišlja. Još u svibnju 1845. za vrijeme duh. vježbi kao pripreve za podakonat, koji je Renan odgodio, piše »Essai psychologique sur Jésus-Christ«. Mladi bogoslov hoće da proučava Krista ne kao povjesnu realnost, nego kao »objavu jedne ideje«. Isus Krist je za me moralni i filozofski karakter (slika), što proizlazi iz evanđelja«. Kršćanska teza je neprihvatljiva, jer je odviše svrhunaravna. Pojava je Isusova u povijesti samo vanredno očitovanje božanskoga u naravi, kako je u stalnim periodama preodređeno od Boga**).

Zaustavljamo se na ovom, jer je to karakteristično za čitav kasniji rad Renanov, uopće za čitavu racionalističku teologiju. Ako Renan *a priori hoće, da nema nadnaravnoga*, da je nadnaravno i čudo nešto iracionalno, apсурdno, onda mu i svako povjesno vrelo, pa makar imalo na sebi rajevidentnije znakove autentičnosti (kao što naša evanđelja i poslanice sv. Pavla), svako vrelo, koje nosi na sebi pečat vrhunaravni, *mora a priori biti nepovjesničko*, mora biti mit. No ako to povjesno vrelo sačinjava strogo jednu organsku cjelinu, ako je n. pr. od početka do kraja sad jasno sad prikriiveno u parabolama odaje znakove proročkog znanja, ako od početka do kraja prosijeva nadnaravna veličina proroka — onda ovakovim ljudima *a priori* ne preostaje drugo nego zbaciti sve i kao pauk mrežu iz svoje vlastite fantazije sazdati historički događaj, *kako bi oni htjeli, da se zbilo*. Drži čvrsto svoj kantizam ili hegelijanizam, a onda neustrašivo kroji povijest prenja svojim načelima a priori. To je metoda, koje će se Renan držati pišući život Isusov, to je metoda, koje se drži u bogosloviji i koja je po našem mnijenju glavni uzrok njegovoj nesreći***). Renan se ne stidi to sam

*) Klingworth: Reason and Revelation. — Cfr. de Grandmaison. — Dict. apologetique, art. Jésus Chr. 1923.

**) Revue de Paris 15. sept. 1920. s. 225. 62.). — Guilloux l. c. 406. sq.

***) Tko hoće da upozna, kako se Renan igra s povijesću, neka pročita malu, lijepu knjižicu od uglednog francuskog eksegete M. I. Lagrangea O. P.: *La Vie de Jésus d'après Renan* (Paris, Lecoffre, 1923). Danas više nitko živ (osim onih, koji žele da se na svaki način otreseu kršćanstva) pa ni najekstremniji racionaliste ne uzimaju Renana za ozbiljno. Medutim mi držimo, da u racionalističkoj metodi vrijedi koliko Loisy ili Harnack. Jer kad jednom zbacimo *a priori svrhunaravno* i počnemo s »to Isus nije mogao učiniti, to nije smilo etc«, onda stoji jedino do ukusa pojedinca, što će zaba-

priznati. Mjesec, dva pred katastrofom u pismu svom prijatelju slika oduševljeno silni napredak znanosti, a osobito liberalne Kristologije u Njemačkoj, zagrijava se za Rongea i Czerskija pa veli: »Bog nek mi oprosti, što ih ljubim, makar i ne bili čisti: jer to, što ja u njima ljubim, kao što i u svim ostalim ljudima, za koje se oduševljam, to je neki stalni tip lijepa i moralna, što si ja o njima stvorim, što u njima ljubim, to je moj ideal. Da li su oni u skladu s tim tipom, do tog mi je malo stalo«. (S.385).

Ovakovo je raspoloženje Renanovo prema kršćanstvu i kao povjersničkom fakti i kao moralnoj nauci. Da se ono hoće malo prilagoditi njegovim idejama, on bi ga rado prihvatio; ali rimska ortodoksija je željezni lanac. »O slobodna Njemačka, o sretni protestanti!« to je refrain, što se neprestano vraća u pismima Renanovim iz one dobe.

Uostalom se povijest uvijek opetuje, i malo je do toga stalo, da li su idoli čovječanstva od drva i metala, ili pak moralni tipovi. Tendencija je uvijek ista: *non serviam* (ne ću da služim). Ne, da mi Bogu služimo, da mi udesimo svoje vladanje prema Božjim zahtjevima, nego Bog treba da se prikloni nama, prilagodi našim idejama, da sade s prijestolja svog apsolutnog gospodstva nad stvorom i da se pusti našim rukama, da ga modifikujemo po miloj volji; drugim riječima, da mi budemo Stvoritelj, a On da bude naš stvor! O, onda ćemo se rado pokloniti djelu ruku svojih. — U tom je »protu« cijele racionalne teologije pa i Renanov³⁾.

5. RENANOVA SKEPSA.

S karakterom, subjektivizmom i umskim pretenzijama Renanovim u uskom je spoju njegov skepticizam. Mi nažalost na svakom koraku osjećamo veze, kojima materija sputava naš duh, na svakom koraku osjećamo slabost i ograničenost našeg uma. Počnemo li analizirati i evidentne istine, maći ćemo tamnih kutića, kamo ne prodire svijetlo našeg uma. Ova intelektualna nemoć uzrokuje u raznim individuima različne učinke. Ima duhova, koje tajne Božanstva i prirode dovode do spoznaje njihove slabosti i ovisnosti; a ima dru-

citi, što zadržati, što dodati. A sve je više manje ženijalnost zamisli i originalnost fantazije, što se prava pokušati istražiti naravno.

Strauss je n. pr. još pisao, da bi bilo od odlučne važnosti za kršćanstvo, kad bi se dokazalo, da su evanđelja pisana od očevidaca ili ljudi, koji su bili vremenom sasna blizu događajima; tako naime ne bi bilo vremena za stvaranje legende. Leben Jesu (3) I. 73. — Harnack je nakon študija, kojim se bavio cijeli život, dokazao, da su sinoptička evanđelja sastavljena oko šezdesetih godina, ali zato tvrdi da se za formiranje legendi ne dadu ustanoviti zakoni. Makar od očevidaca — *mora biti legenda!* Neue Unters. zur Apocsteiges., 1911. p. 80 sq.

³⁾ Renanov je unuk Ernest Psichari drukčije postupao. Odgojen bez Boga i Crkve, on na vojničkoj ekspediciji u Sahari iz dna svoje bolne duše uzdiše za Bogom: »Ja znam, ima ljudi, koji vele, da ljube istinu. Ali ako istina dolazi od Boga, oni je odbacuju i pokrivaju lice kao licemjeri i farizeji. . . Oni prihvataju istinu, ali pod pogodbom, da ona uđe u kategorije, koje su joj oni pripravili. Vidjeli oni u Lurdu mrtve ustati i hrome hodati, ipak će reći u svojoj infernalnoj zlobi: *Ne*. Makar metnuli ruku svoju u otvorenu ranu boka Spasiteljeva, kako to učini Toma Bliznac, oni će ipak reći: *Ja ne vjerujem*. Oh, ne, ja nisam kao ovi u istinu prokleti ljudi. Istina, maj: Ti je srce zatvoreno, Bože, ono je sporo i tvrdokorno. . . Ali pokaži mi samo rane ruku i nogu svojih, i ja ću reći kao tvoj apostol: *Gospodine moj i Bože moj!* Ja se ne ću opirati istini, makar ona dolazila i od Tebe, ako Ti rekneš: *tako je*, ja ne ću reći: *nije tako*. (Le voyage du Centurion s. 157 ss.). Psichari onda još nije bio vjernik. On se obratio 1913. Pao je u ratu 1914.

gibi, koje misterij razdražuje, koje neshvatljivo ozlojeđuje, i oni, mjesto da ponizno čekaju pomoć od Boga, u nekom bolnom očaju govore istini sa sv. Tomom: Sve ili ništa.

Renan spada među ove strastvene ljubitelje Istine. Abbé Cognat pripovijeda kako mu se Renan u filozofiji često tužio, da ga neprestano muči misao vječnoga i neizmjernoga. Često bi maštao o tim pitanjima čitave noći i uznemirenost bi narasla upravo do halucinacije. (Corr. 1882, jul. s. 74.) Sasma je razumljivo, da je njegov duh, više okretan negoli čvrst, više ovisan o mašti negoli vođen logikom, osjetio vanrednu vrtoglavicu kod ovih neispitljivih metafizičkih dubina. S jedne strane ohola i neobuzdana želja za potpunom i jasnom spoznajom sve istine, s druge strane ovisnost o mašti i čuvstvu dovodi Renana najprije do toga, da sumnja o najjednostavnijim istinama. »Možda ipak, možda ipak«, promoli svaki čas svoju odurnu figuru iz dubina podsvijesti u spoznajnu svijest Renanovu.

Ovaj fatalni upliv skepticizma u razvitku religiozne krize Renanove, sasma je jasan. Nekoliko mjeseci iza apostazije, 5. sept. 1846. piše on abbéu Cognatu: »Čovjek ne može nikad biti tako siguran za svoju misao, te bi mogao priseći vjernost ovom ili onom sistemu, koji momentano drži istinitim. Sve, što on može, jest: posvetiti se istini, kakva bila, i pripremiti svoje srce, da je slijedi svuda, gdje god misli, da je vidi, stalo ga ne znam kakvih žrtava«. (S. 406.), premda tjedan dana kasnije piše: »Ja ću vidjeti uvijek, kako sam vidio dosad, i ne ću vidjeti drukčije«. (S. 410).

To znači u principu zabaciti svaku apsolutnu istinu. Dapače nadodaje: »Sumnja je tako lijepa, da sam molio Boga, da me nikad od nje ne oslobodi: jer ja bih onda bio manje lijep, iako sretniji«. (Nouveaux Cahiers de Jeunesse s. 232. Cfr. Guillaux, I. c. 291.)

Isto preuzetno stanovište kao prema naravnoj istini zauzima Renan i prema kršćanskoj objavi. Rezultat će biti također isti: velik upitnik. On istina ima svoj filozofski sistem, ali je moguće, da nije istinit, moguće, da je kršćanstvo, koje je oprečno tomu sistemu, da je ono istinito. Zato piše još iz bogoslovije svojoj sestri: »Ako bi mi Bog u ovaj čas dao nutarnje rasvijetljenje, tako, te bih vidio potpunoma jasno i ne bi bilo više mjesta nikakvoj sumnji, da, u taj čas bih se posvetio sasma katolicizmu«. (Lettres intimes s. 227). Ako je Isus Bog, dobro, ali neka mu to objavi. »Ja te nisam nikad hudio; pokaži mi se jednom u mom životu i ja ću biti zadovoljan. U čas smrti barem!« (Cahiers s. 303.—4. i s. 351. sq. Guillaux I. c. 108.). Uvijek ista pjesma: sve ili ništa, ovako ili nikako. Mi ne možemo ovdje da se upuštamo u razlaganje tajne vrhunaravne vjere. No mi svi dobro znamo, da je vrhunaravni čin vjere moralni čin čovjeka, dakle u biti svojoj »rationalabile obsequium« i »liberum obsequium«. Svijeitlo i sjena. »Jer me vidje, Toma, vjerovao si; blago onima koji ne vidieše i vjerovaše«. (Iv. 20. 29). A u prvom redu je čin vjere djelo milosti Božje, koju Bog daje onima, koji ga traže poniznim srcem. Kod Renana, čini nam se, da toga nema, zato će on pod vodstvom Henriette izabrati: Non serviam.

Iz nadnaravnih visina kršćanske objave on u čas pada u bezdan skepticizma i ateizma. Kod njega ne opažamo nikakova prelaza iz vrhunaravne i objavljene vjere u naravnu i deizam. Tu jasno vidimo, da je Bog dao čovjeku dva oka, da spozna Istinu: razum i vjeru. Jedno drugo u izmjeničnoj uzročnosti rasvijetljuje i potkrijepljuje. Oboli li jedno oko, i drugo je u opasnosti. Renan je izgubio obadva u isti čas. »Ne, ne,« vell on 12. nov. 1845. (mjesec dana iza apostazije), »Ja ću se približiti, što više moguće, centru: filozofiji, teologiji, znanosti, literaturi etc. — što je Bog po sudu mom«. (S. 396).

Dolista, kad čovjek pročita »Souvenirs« pune samodopadljivosti, pune neugodne okolosti i hvalisanja, nehotice se sjeća onih riječi sv. Pisma: »Jer govoriš: bogat sam i obogatio sam se i ništa ne trebam, a ne znaš da si ti nesrećan i nevoljan i siromah i slijep i go«. (Apoc. III. 17.)

Samo par kapi iz tog »bogatog« vrela:

»Neizmjerena rijeka zaboravi vuče nas u bezimeni ponor. O bezdanu, ti si jedini bog! Suze svih naroda prave su suze, sanje svijtu mudraca kriju u sebi čest istine. Sve je ovdje samo simbol i obmana. Bogovi prolaze, kao i ljudi, i ne bi bilo dobro, da su vječni . . . (S. 72). Kad je tko prepatio mnogo muke, da nađe istinu, onda nije lako priznati, da su ljudi frivolni, ljudi, koji su odlučili nikad ne čitati sv. Augustina ni sv. Tomu Akvinskog, da su oni pravi mudraci, da pariški uličnjak i g. Homais jednim skokom, bez ikakve nuke dolaze do zadnje riječi filozofije, to je onda gorko priznati. (S. 155.). Ja se ne mogu oteći ideji, da nakon svega moralna propalica ipak možda ima pravo i da on prakticira pravu filozofiju života (S. 150); tko zna napokon, da krepost nije isprazna riječ, da se istina i laž, dobro i zlo, lijepo i ružno neopazice ne prelijevaju jedno u drugo kao boje na vratu golubičinu.« (S. 70). Da hebrejska eksegeza nije uzrokom njegovog pada, vidi se i iz činjenice, što mu je profesor bio glasoviti učenjak i eksegeta Le Hir. Renan sam mu ne poriče ta svojstva: »G. Le Hir bijaše učenjak i svetac; on je bio eminentno jedno i drugo . . . Nijedna objekcija racionalizma nije mu izmakla. Superiornost g. Le Hira imala je razlog osobito u dubokom poznavanju eksegeze i teologije njemačke« (radi koje je — prema supoziciji — Renan, učenik njegov, izgubio vjeru) . . . (S. 275). »Sve što jesam kao učenjak, dobio sam od g. Le Hira. Katkada mi se, što više, pričinja, da sve što nisam od njega naučio, nisam nikad dobro znao.« (S. 288). Renan za tim kuša pokazati (no bez uspjeha), kako je uza sve to on, golobradi učenik, još zelen u hebrejskom, imao pravo, a Le Hir ostao u bludnji. Mi držimo, da je riješenje problema bar donekle sadržano u bilješci Renanovoj, što je napisao nakon jedne dispute, gdje baš nije bio sasama iskren: ». . . Bojao sam se iznijeti do kraja svoje ideje od straha, da mi se dvorac ne sruši. I to zato, jer sam bio tako lud, te sam pošao raspravljati o tom s g. Le Hirrom, i nesreća htjede, da to branim. O Bože, ti znaš, da to nije moj običaj i da poštujem istinu*). Psihari je i tu snažnom gestom oprovrkao djeda: »Kad ja mislim na problem vjere, nikakva teškoća, što ih nalazi moderna eksegeza, ne može da me uzbuni. Tobožne kontradikcije sinoptika dobro dolaze samo onima, koji su već unaprijed i prije svakog istraživanja odlučiti nijekati vrhunaravno**). Ovo psihološko i moralno stanje, koje je unuk Renanov još kao nevjernik neposrednom intuicijom otkrio u sebi, na svoj je način dubokomno izrazio Pascal s obzirom na sve poteškoće o vjeri. *Bog se htjede očitovati jasno onima, koji ga traže čitavim srcem, a prekriveno onima, koji bježe od njega čitavim srcem. On udešava spoznaju sama sebe tako, te je dao očitih znakova svoje prisutnosti onima, koji ga traže, nejasnih onima, koji ga ne traže. Dosta ima svijetla za one, koji žele da vide, i dosta nejasnoće, da ih ponizi. Dosta nejasnoće, da zaslijepi odbačene, i dosta svijetla, da ih osudi i da se ne mogu ispričavati***).*

Da budemo lojalni, treba da još na jedno pitanje odgovorimo: Je li dakle Renan bio mala fide? Crkva je u potpunoj svijesti svoje božanske istinitosti definirala, da katolik nikad ne može imati objektivno valjanih razloga, da pozitivno sumnja o istinitosti svoje vjere (Denzinger, Enchiridion 1791., 1815.). I većina bogoslova u skladu s naukom vatikanskog koncila drži, da nijedan katolik ne gubi vjeru svog djetinjstva bez subjektivnih teških grijeha: bilo što se nije dao dostatno podučiti, bilo što se izlagao pogubljenim zlog društva i zlog štiva, bilo napokon da nije odgovarao milosti Božjoj. (Usp. Vacant: Etudes sur le Concile du Vatican II. p. s. 179. art.

*) Cahiers . . . s. 46 cif. Gulltom I. c. 94. Svakako je vrlo značajan fakat, što Renan očajno traži jednim konkretnim razlogom opravdati svoju apostaziju, a ne filozofijom.

**) Psicharf: Les voix qui crient dans le désert: (14) s. 90. — Čitav odsjek je prekrasan.

***) Pensées ed. Havet s. 303.

117. i 118.). Mi jedno znamo sigurno: Deus neminem deserit, nisi deseratur: Bog ne zapušta čovjeka, osim ako čovjek zapušta Njega. — Konačni sud ostavljamo Bogu. Realnost, a pogotovo ljudska duša, tako je kompleksna, tako bogata, da je ne možemo potpuno uhvatiti u misaone kalupe. I duševno stanje Renana u doba krize prikazuje se tako zamršeno, tako uzburkano, da ga je teško analizirati u svim potankostima, a još teže povezati sve elemente u logičku cjelinu.

Jedno uzalud tražimo kod Renana u ovo doba: priznanje svoje nemoći i ponizni vapaj za pomoć. On će ostaviti svog Boga u oktobru 1845., a u isto vrijeme u samoći Littlemorea blizu Oxforda svršavao John-Henry Newman svoje djelo o razvitku kršćanske dogme pišući: »To bijahu misli čovjeka, koji je dugo, ustrajno i ponizno molio, da Premilosrdni ne prezre djelo ruku svojih i da ga ne ostavi samom sebi, dok je još, nejasna pogleda, teška srca, u stvarima vjere mogao upotrijebiti samo razum«. Nekoliko dana kasnije stupit će Newman u krilo katoličke Crkve. I Renan i Newman morao je da bježe težak boj za najveće dobro čovjeka: svetu vjeru. Jedan i drugi pevući će svojim idejama na hiljade za sobom. No Newman u zrelosti svoje Jobe i u naponu svoje umne snage, poniznošću, molitvom i ustrajnim radom dolazio u luku integralne istine, Renan pak, u dobi, kad se nikako još ne bi smio potpuno pouzdati u se, traži oslonjen sam na se smisao života i svijeta te spušta svoj čamac na uzburkano more bez zvijezde, da tu luta u tami do kencana (cfr. Etudes 1902. 25. nov.).

I. Kozelj D. I.

Spiritizam i katolička Crkva.

Što je manje vjere u svijetu, to je više sujevjerja. To se opaža osobito u naše dane iza rata, koji je u masama porušio ograde čudoređa i tako umanjio upliv i jasnoću vjere. Valjda nikada nije tako cvjetao okultizam, teozofizam, antropofizam, spiritizam kao sada. Ovaj je i regbi nadmašio sva dosadašnja sujevjerja.

Katolička Crkva, kao dobra majka i naša učiteljica, ne može hladno gledati ovo širenje spiritizma, pa je progovorila u više navrata i upozorila vjernike na tu duševnu zarazu i pogibelj. A to je ona učinila iz dubokih i opravdanih razloga.

I.

U prvoj se polovici prošlog vijeka širio »magnetizam« te »mesmerizam«, koji su imali mnogo spiritističkih elemenata. O prvom je izišla 23. 6. 1840. ova odluka: »Ako nema nikakove varke, gatanja, izričitog ili uključivog zaziva đavla, uporaba magnetizma nije moralno zabranjena, ako ipak ne smjera prema nedozvoljenom cilju ili ma bilo kako lošem. Aplikacija pak načelâ i sredstava samo fizičnih za stvari i učinke uistinu nadnaravne, da ih fizički protumačiš, nije nego prevara skroz nedozvoljena i heretična« (Collect. S. Congr. De Prop. fide, Romae 1893. n. 1743). — Kongregacija je sv. Oficija 4. 8. 1856.